

Exphil, vårt exphil

DEBATT: Hva vil vi med høyere utdanning, og kan man egentlig utdanne folket uten exphil? I dette innlegget diskuterer Einar Duenger Bøhn hva exphil er og bør være.

Den senere tiden har debatten rundt exphil ved norske universiteter og høyskoler blusset opp igjen med fornyet styrke, blant annet i sammenheng med lanseringen av OsloMet sitt alternativ til exphil, Techphil. På bakgrunn av dette har Salongen spurt Einar Duenger Bøhn, professor i filosofi og leder av Nasjonalt fagråd for exphil, filosofi og idéhistorie, om noen refleksjoner rundt fremtidens exphil og status for emnet slik det er utformet i dag.

Norge har en like lang humanistisk tradisjon for Examen Philosophicum (exphil) som vi har med høyere utdanning generelt. Heldigvis har det enda ikke dukket opp en debatt om hensikten med høyere utdanning, men med jevne mellomrom dukker det opp en debatt om hva vi skal med exphil som fag. For oss som jobber med exphil er det ikke stor forskjell mellom å lure på hva vi skal med høyere utdanning og å lure på hva vi skal med exphil, nemlig høyere utdanne folket. Mange tenker nok at man kan høyere utdanne folket bedre uten exphil; for hvis de ikke mente det, så ville de vel ikke ønske å slippe eller fjerne exphil?

Kan man virkelig høyere utdanne folket bedre uten exphil? Det kommer til syvende og sist an på hva man vil med høyere utdanning. Hva ønsker vi at folk med høyere utdanning skal sitte igjen med når de slippes ut i samfunnet? Med alt annet likt, så tror jeg et samfunn hvor all høyere utdanning er smittet av en humanistisk arv er bedre enn et samfunn hvor mye høyere utdanning er usmittet av en humanistisk arv. Exphil er Norges humanistiske arv som tradisjonelt har smittet det meste av høyere utdanning. Mitt håp er at det forblir slik, men som vi skal se, så tror jeg likeledes at vi som jobber med exphil kan gjøre en mye bedre jobb med å vise hvorfor exphil er verdt å ha i dagens samfunn. I den grad exphilstudentene våre selv etter endt eksamen ikke ser exphil som et gode de ikke ønsker å bytte ut, så har vi mislykkes som exphillærere.

Hva er exphil?

Innholdet i exphil varierer fra sted til sted, og de siste årene har nok variasjonene blitt enda større enn før, men tradisjonelt har kjerneinnholdet vært en innføring i vestlig tenkning, inkludert etisk, logisk og vitenskapsfilosofisk tenkning fra det gamle Hellas ca. år 500 f.v.t. og opp til våre dager. På mange måter starter kjernen i exphil med Sokrates som stiller alle de grunnleggende spørsmålene, nekter å godta enkle svar uten gode begrunnelser, og taler makten fryktløst midt i mot. Sokrates symboliserer slik overgangen fra å forklare verden ved hjelp av myter («mythos») til å forklare den ved hjelp av logiske begrunnelser («logos»), som igjen ledet til moderne vitenskapelig tenkning og suksess. Det ender som kjent med at han blir henrettet for å blant annet ha korrumpert ungdommen, selv om alle egentlig skjønnte at han tvert i mot utdannet ungdommen ved å avsløre det falske. Sokrates' forsvarstale før han blir henrettet forklarer holdningen, og er en av tidenes

beste humanistiske kampskrifter, vel verdt å tenke på hver gang exphil (eller humaniora) blir presset for sin verdi. Den burde vært obligatorisk lesning for alle borgere, ja allerede på ungdomsskolen, spør du meg!

Før det forrige årtusenskiftet var exphil et halvt semester (Examen Facultatum (exfac) var den andre halvdel), og det første man som student måtte ta når man begynte på universitetet. Å bestå exphil var slik inngangsnøkkelen til norsk akademisk utdanning. Kom du over dette første hinderet var du inne, og de fleste frie fag lå åpne for deg. Det gir mening, all den tid exphil er ment som en innføring i den vestlige rasjonelle tenkningen som ligger til grunn for store deler av dagens vitenskapelige tenkning og dens suksess. Man skal ideelt sett, se det faget man går videre med i et historisk-humanistisk perspektiv, dvs. hvor det kommer fra og hva det sier om oss mennesker og vår situasjon.

LES OGSÅ: [Om lastenes natur](#) • [Kunnskapens kilder](#)

Like etter det forrige årtusenskiftet ble exphil kuttet ned fra et halvt semester til en tredels semester; i tillegg ble det fritt frem angående når i et bachelorprogram det måtte tas. De mer eller mindre frie studieløpene ble lagt om til låste studiepakker i høyere grad. I tillegg ble det mer press på å få flest mulig studenter igjennom et studieløp på kortest mulig tid. Norsk høyere utdanning skled i retning av å bli styrt mer etter private bedrifters og markedsøkonomiens logikk, det vil si med effektiv produktivitet og økonomisk gevinst (begge deler målt i antall utdelte studiepoeng) som alle tings mål og mening. De aller fleste studieprogrammene la exphil (og exfac) til senere i studieløpet. Av den grunn har mange derfor fullført minst ett år med sitt fag før de må ta exphil. Det oppleves nok av mange som litt demotiverende (og ødelegger dermed også fokuset på innholdet) å måtte ta exphil etter påbegynte studier, særlig om det tas rett før man skal skrive bacheloroppgave om noe helt annet. Det forstår jeg veldig godt, men det skyldes dessverre en politisk kamp om vår humanistiske arv som nesten gikk tapt, og som fortsatt er under press.

Det hadde utvilsomt vært bedre for alle involverte om exphil (og exfac) kunne forblitt inngangsnøkkelen til norsk akademisk utdanning, emner man kunne bryne seg litt på og som ga en god kritisk humanistisk bakgrunn før man tok fatt på de fagene man faktisk har valgt å studere. Mange studenter trenger litt tid på å prøve og feile før man knekker koden for høyere utdanning; det er best å prøve og feile litt på et generelt humanistisk emne som exphil før man tar fatt på det faget man faktisk har mest lyst til, eller i hvert fall har valgt å studere. For når man har prøvd og feilet litt på det faget man har mest lyst til å studere kan det karriereløpet allerede være kjørt, før man deretter må ta exphil. Mange studenter trenger også å prøve seg på et fag før man finner veien man ønsker å gå. Exphil, som gir en generell kritisk bakgrunn for all god tenkning bak alle andre fag, er en fin slik døråpner. Det gjaldt i hvert fall i mitt eget tilfelle. Min personlige overgang fra «mythos» på ungdomsskolen og videregående til «logos» på universitetet fant sted igjennom Øyvind Baunes fantastiske innføringsbøker i logikk og argumentasjonslære på det gamle exphil i 1997. Det var en øyeåpner å flytte på hybel og innse at det finnes objektive fakta på lik linje med matematikk angående hva som er god og dårlig argumentasjon, at autoritet ikke er noe verdt uten

nettopp god argumentasjon, og at verden har visst dette siden Sokrates ofret sitt liv for denne sannhetens skyld. Ikke noe annet generelt emne enn exphil kan ha en slik overraskende og sunn demokratiserende effekt på en samfunnsborger.

Hva skjer med exphil?

Det er i dag opp til de enkelte studiestedene om 10 av deres forberedende studiepoeng skal inneholde det tradisjonelle exphil. Det er tradisjon for det, men tradisjoner kan som kjent lett forvitte. Norges niende og nest nyeste universitet OsloMet flørter for eksempel med idéen om et frivillig «techphil» heller enn et obligatorisk exphil. Emnet heter foreløpig mer nøyaktig «Technology and Society» og handler om hvordan teknologi påvirker livene våre og samfunnet. Et slikt emne er selvfølgelig både interessant og i tiden, men er på ingen måte en erstatning eller oppdatering av exphil. Det er heller et skritt vekk fra vår humanistiske arv i retning mot samfunnsfag. Hvorfor dette emnet har blitt og fortsatt blir nevnt i samme åndedrag som exphil er komplett uforståelig. Et slikt emne kan ikke på noen som helst måte fungere som en inngangsnøkkel og godt grunnlag for høyere utdanning slik exphil er ment å gjøre, ei heller sette vår vestlige tenkning i et kritisk historisk perspektiv.

Jeg tror at å vanne ut, forsøke å unngå, eller rett og slett fjerne exphil som et obligatorisk emne for alle som tar høyere utdanning er et uheldig skritt vekk fra vår humanistiske kulturarv, som strekker seg så langt tilbake som vår kultur for høyere utdanning. Jeg er ingen konservativ mann, jeg tror bare mindre humaniora og kritisk tenkning ikke er det Norge og verden trenger akkurat nå; tvert i mot, vi trenger mer humaniora og kritisk tenkning enn noen gang.

LES OGSÅ: [Hva skal vi med filosofi?](#)

Det finnes egentlig ingen erstatning for exphil i sin ideelle form. Spørsmålet er derfor heller om norsk høyere utdanning er bedre tjent med noe annet i stedet, om vi skal gå vekk fra vår tradisjonelle humanistiske arv. Jeg kan som sagt ikke forstå hvordan vi kan være bedre tjent med å droppe en slik humanistiske arv som tradisjonelt har direkte smittet alle som i sin tid har påbegynt høyere utdanning i Norge, og indirekte smittet enda flere. Nyten av en slik humanistisk smitte er vanskelig å måle, men det er enda vanskeligere å se hvorfor en kultur uten et slik humanistisk innslag er bedre enn en med.

Man skal ikke undervurdere en slik smitteeffekt. Det er ikke nødvendigvis slik at alle og enhver får veldig mye ut av å ta exphil, men exphils humanistiske tilstedeværelse trenger seg inn i folks og nasjonens bevissthet. At exphil, som representerer en kritisk humanistisk kulturarv, er obligatorisk har også en kraftig symbolverdi som ikke skal undervurderes. Exphil er liksom noe vi i det humanistiske Norge må ta for å kunne kalle oss høyere utdannet.

Hva vil vi med exphil?

Hva exphil burde være er én ting, men hva det faktisk er, er noe annet. Jeg tror det er viktig fremover at exphils kjernepensum aktualiseres i henhold til tiden vi lever i. Det innebærer ikke nødvendigvis å gå vekk fra dets tradisjonelle pensum, men heller å undervise i det på en måte som er aktuelt i dag. Det er viktig å innse at foreleserne som regel tilhører en annen generasjon enn studentene. Det må vi se på som en mulighet for utveksling heller enn la det bli en problematisk enveiskommunikasjon.

Det er også viktig å innse at det er mange forskjellige typer studenter som tar exphil, og at ikke alle er like interessert i mer eller mindre rene filosofiske problemstillinger for deres egen skyld. Vi må aktivt bruke og anvende pensum på nye og aktuelle områder, heller enn å bare fortelle dem hva som står i tekstene.

Målet vårt må være at exphil er en kritisk innføring i hvorfor vi tenker som vi gjør, og at studentene slik blir bedre rustet til å gjennomskue dagens vanetenkning, dogmatiske tenkning, og dårlige argumentasjon. Det er tross alt en grunnleggende evne for høyere utdanning og godt borgerskap; ikke bare for demokratiets skyld, eller for å avsløre maktmisbruk, men også med hensikt på kreativitet og innovasjon. Exphilfaget bør ha – og fortjener – høyere ambisjoner og selvtillit enn det har i dag. En måte å gå frem på er ved at exphil konsoliderer seg mer som et eget fag, med mer forskningsfri til de som underviser det. Forskningen kan her også bestå i å nettopp videreutvikle undervisningen og faget slik det praktiseres. I dag er det ofte fagansatte uten forskningsfri som underviser det. Mye motivasjon og engasjement forsvinner fort i det dragsuget, men kunne vært bevart med litt forskningsfri for ting og tang til bruk i undervisningen.

LES OGSÅ: [Frege og kunnskapsteori](#) • [Idehistoriske selvbetraktninger](#)

Samfunnet har gjennomgått store forandringer ekstremt fort de siste 20 årene, spesielt på grunn av den pågående teknologiske (spesielt digitale) revolusjonen vi nå er vitne til. Informasjonstilgangen og -flyten er en helt annen enn før, og det er blant annet derfor svært viktig at folk trenes i å tenke kritisk om informasjonen de får tilgang til. Det er også som følge av dette viktig på en annen måte enn før at vi er i stand til å gjennomskue vanetenkning, dogmatisk tenkning og dårlig argumentasjon. Men det er også viktig at vi ikke oppi alt mylderet om dagens teknologiske utvikling glemmer hvem vi er og hvor vår tenkning kommer fra. Exphil bør være et humanistisk fag som ligger i dette skjæringspunktet mellom hvem vi var, hvem vi er og hvem vi ønsker å bli. Ingen høyere utdannet person – ei heller intet samfunn – er bedre tjent med å ikke bruke noen studiepoeng på å seriøst dvele litt ved det.

Er det ikke nettopp i dagens samfunn, preget av en til dels hensynsløs nyttetenkning, viktigere enn noen gang å ha med et innslag av Sokratiske kontemplasjon? Er det virkelig noen der ute som mener at et innslag av slik Sokratiske kontemplasjon ikke er verdt å ha med i en høyere utdanning?